

УДК 37.015.3 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-122-128

ДУБІНКА Микола Михайлович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В 40–80-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті зацентовано увагу на проблемах професійного самовизначення, що були актуальними в період 40-80-х рр. ХХ ст. Автор виокремлює та характеризує основні етапи становлення проблеми професійного самовизначення особистості в різні історичні періоди розвитку, зазначаючи, що питання визначення особистості в плані вибору майбутньої професії завжди були об'єктом дослідження філософів, психологів, педагогів, соціологів.

Для оптимального розуміння сутності професійного самовизначення, науковець пропонує розглядати зазначену категорію через сукупність таких дефініцій як професійна орієнтація та власне самовизначення. Автор обґрунтовує, що за своїм призначенням система профорієнтації має істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху юною особистістю, адаптацію її до професії та прагненням до самовдосконалення в ній. Тому доцільним є характеризувати саме процес розвитку проблем професійної орієнтації на різних щаблях історичного розвитку.

При здійсненні аналізу щодо окреслення понятійного апарату, змістовної сторони, принципів, форм та методів профорієнтації, представленні етапів її організації для школярів різного віку в той чи інший окреслений період, автор робить узагальнення, що пошуки вчених та практиків щодо вдосконалення підготовки школярів до вибору професії не давали бажаних результатів. Науковець наголошує, що в ці роки не прослідковується чітка, систематична координація наукових досліджень у цьому напрямку, превалує прагнення «підігнати» особистість під вимоги професії, спостерігається неможливість вибору школярами напрямів професійного розвитку на етапі шкільного навчання, присутня стихійність у діяльності практичних працівників із реалізації завдань майбутнього професійного вибору.

Дослідник, на прикладі констатації основних труднощів та визначення провідних шляхів розв'язання проблем професійного самовизначення тогочасної учнівської молоді, робить спробу узагальнення наявного досвіду з метою використання цінних ідей в умовах реформування системи професійної освіти в Україні.

Ключові слова: учнівська молодь, профорієнтація, вибір професії, профільна підготовка, професіографія, професійне самовизначення.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
Department of Pedagogy and Special of Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF PERSONALITY IN THE 40-80S OF THE 20TH CENTURY

The article focuses attention on the problems of professional self-determination, which were relevant in the period of the 40s-80s of the 20th century. The author singles out and characterizes the main stages of the formation of the problem of professional self-determination of an individual in different historical periods of development, noting that the issue of defining an individual in terms of choosing a future profession has always been the object of research by philosophers, psychologists, pedagogues, and sociologists.

For an optimal understanding of the essence of professional self-determination, the scientist suggests considering the specified category through a set of definitions such as professional orientation and self-determination. The author substantiates that, according to its purpose, the career guidance system has a significant impact on the rational distribution of labor resources, the choice of a young person's life path, his adaptation to the profession and the desire for self-improvement in it. Therefore, it is appropriate to characterize the process of development of professional orientation problems at various stages of historical development.

When carrying out an analysis regarding the outline of the conceptual apparatus, the content side, principles, forms and methods of career guidance, presenting the stages of its organization for schoolchildren of different ages in one or another outlined period, the author makes a generalization that the search of scientists and practitioners to improve the preparation of schoolchildren for choosing a profession is not gave the desired results. The scientist emphasizes that in these years there is no clear, systematic coordination of scientific research in this direction, the desire to "adapt" the personality to the requirements of the profession prevails, the inability of schoolchildren to choose directions of professional development at the stage of school education is observed, there is spontaneity in the activities of practical workers in the implementation of tasks future professional choice.

The researcher, using the example of ascertaining the main difficulties and determining the leading ways to solve the problems of professional self-determination of the student youth of that time, makes an attempt to generalize the available experience with the aim of using valuable ideas in the conditions of reforming the vocational education system in Ukraine.

Key words: student youth, career guidance, choice of profession, professional training, profession, professional self-determination.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із пріоритетних завдань сучасної

системи освіти є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, основою якого є

набуття особистістю знань про професії, самопізнання та самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення знань про себе та професійну діяльність. Значення адекватної інформації про професії об'єктивно зростає у зв'язку з докорінними змінами в змісті більшості професій, удосконаленням знарядь праці, введенням елементів підприємницької діяльності та інформаційного забезпечення технологічних процесів. Проблема підготовки особистості до професійного самовизначення давно є об'єктом дослідження філософів, психологів, педагогів, соціологів. Тому актуальним є питання виокремлення й аналізу поетапності становлення проблеми професійного самовизначення особистості в різні історичні періоди розвитку задля узагальнення досвіду та використання цінних ідей в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема професійної орієнтації та самовизначення школярів була об'єктом уваги в різні періоди розвитку педагогічної науки: Д. Закатнов, Є. Климов, В. Лозовецька, О. Мельник, Є. Павлютенков, М. Піддячий, Н. Побірченко, В. Симоненко, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, В. Ярошенко та ін. Як приклад, Б. Федоришин визначав професійну орієнтацію як науково-практичну систему підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення [5]. Зазначені науковці розробляли та перевіряли на практиці різні аспекти цієї проблеми в умовах соціально-економічного розвитку суспільства. Розроблені ними положення були переглянуті та узгоджені з сучасними вимогами, окреслено їх теоретико-практичну значущість.

Мета статті. З метою розуміння, що являє собою професійне самовизначення, доречним є з'ясувати поетапність становлення проблеми професійної орієнтації в 40–80-ті рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Власне ж розуміння сутності професійного самовизначення формується завдяки сукупності таких дефініцій як професійна орієнтація та власне самовизначення. І це є обґрунтованим, адже за своїм призначенням система профорієнтації повинна зробити істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії. Тому вважаємо за доцільне ґрунтовно розглянути проблему професійної орієнтації на різних щаблях історичного розвитку.

Починаючи з 40-х рр. ХХ століття професійна орієнтація здійснювалася в контексті реалізації завдань трудового виховання. У період війни в умовах масового призову до армії працівників виробничої сфери у вирішенні проблеми трудових ресурсів стала переважати практика примусового залучення (мобілізації) молоді до навчання різних робітничих професій. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради від 14 вересня 1942 р. № 160/14 «Про вік молоді, що призивається до шкіл фабрично-заводського навчання, Раді Народних Комісарів на період військового часу дозволялося призивати (мобілізувати) до шкіл фабрично-заводського навчання міську та сільську молодь

чоловічої статі у віці 15-17 років та жіночої статі у віці 16-18 років. Практика примусової мобілізації молоді до вивчення різних робітничих професій полягала в обов'язковому виконанні місцевими органами директив уряду щодо певної кількості юнаків та дівчат, спрямованих у ті чи інші установи початкової професійної освіти. Для організованого проведення мобілізації було створено призовні комісії.

На початку 50-х рр. ХХ ст. в Українській РСР (як і на всьому радянському просторі) постало протиріччя між суспільно-економічними потребами в технологізації промисловості і сільського господарства та нездатністю існуючої системи шкільної освіти забезпечити відповідну підготовку молоді. Як вердикт констатуємо: зміст загальноосвітнього навчання відставав від досягнень науки.

Провідні напрями розбудови школи в означений період відобразилися в низці державних документів. Зокрема, на одному із з'їздів того часу питання про політехнічне навчання молоді було знову поставлене на розгляд у такому формулюванні, що з метою подальшого підвищення соціалістичного виховного значення загальноосвітньої школи та забезпечення учням, які закінчують середню школу, умов для вільного вибору професій розпочати здійснення політехнічного навчання у середній школі та провести заходи, необхідні для переходу до загального політехнічного навчання.

Вибір професії молоддю визначався в ці роки, головним чином, змістом і рівнем отриманої освіти, а також станом здоров'я. Специфіка профорієнтації і профвідбору не вкладалася в рамки офіційної політики тих років, згідно з якою суспільні інтереси повинні повністю домінувати над особистими, а для оцінки можливостей людини вважалося за достатнє визначити її соціальні мотиви, морально-політичну зрілість. Гострій критиці піддавалося все те, що було пов'язане зі спробою завчасно вивчити індивідуальні особливості людини, її нахили та здібності, знайти можливість для максимально повного їх використання. У цей період не існувало спеціальних служб з профорієнтації.

Але незважаючи на зазначене, тогочасна молодь все-таки отримувала допомогу в професійному самовизначенні. Певна робота проводилася вчителями шкіл, викладачами професійних навчальних закладів, завдяки діяльності засобів масової інформації [10, с. 18–19]. Цікавим у цьому сенсі є дослідження періодичних видань Півдня України, здійснене М. Грибенік. Так, науковець акцентує, що основними засобами виконання державних приписів щодо здійснення політехнізації у школах Херсона, Миколаєва, Одеси тощо, на думку авторів статей, стали проведення системи позаурочної, позашкільної діяльності і суспільно-корисної праці, екскурсій на підприємства, шкільних лабораторних занять в учбових кабінетах інститутів, введення практичних занять у навчальних майстернях та уроків ручної праці [1, с. 139].

Ми підтримуємо позицію О. Пономаренко, який досліджуючи історичні аспекти становлення й

організації профорієнтаційної роботи в Україні та Великій Британії, узагальнює, що у 50-ті роки відбувалася певна зневага до існуючого досвіду і майже повна відсутність нового, відхід від вирішення цієї проблеми, незначна участь учених і фахівців у процесі профорієнтації. У цей період припинилася діяльність з організації єдиної державної служби профорієнтації, і упродовж майже тридцяти років вітчизняна шкільна освіта була однаковою на усій території країни [6, с. 106–107].

Відновлення психолого-педагогічних досліджень з професійної орієнтації учнівської молоді, насамперед школярів, відбулося наприкінці 50-х років. У цей період розпочався подальший розвиток професійної орієнтації в тогочасній Україні, який характеризувався поступовим та вибіркоким впровадженням профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю у зміст навчально-виховної діяльності загальноосвітніх та професійних навчальних закладів і який продовжувався до середини 80-х років.

У другій половині 50-х років проблеми, пов'язані з професійною орієнтацією, знову почали розглядатися у науковій літературі та були представлені у низці державних документів. Не випадково, початком нового періоду (починаючи з 1958 року) у дослідженні професійного самовизначення особистості стало ухвалення Закону України «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти...» від 24.12.1958 р. В основу Закону покладено принцип поєднання навчання з продуктивною працею. Так, Закон передбачає, що з метою підготовки учнів середньої школи до суспільно корисної праці навчання та виховання дітей до 15–16 років здійснюється шляхом поєднання вивчення основ наук, політехнічного навчання та трудового виховання, а також широкого залучення школярів до доступних їм форм суспільно корисної праці. Відповідно до Закону, особи, які закінчують середню школу повинні отримувати повну середню освіту та професійну підготовку до роботи в одній із галузей народного господарства чи культури. Закон визначає вищі вимоги до виховної роботи школи, де пріоритети надаються розвитку в учнів любові до праці, а також поваги до людей праці.

Отже, розвиток народної освіти на теренах тогочасної країни був позначений перебудовою системи освіти. Необхідність у реформі була обумовлена нестачею кваліфікованої робочої сили через наслідки війни, незадовільною підготовкою випускників шкіл до практичної діяльності та орієнтацією їх лише на продовження навчання у вузах та технікумах. Підготовка кваліфікованої робочої сили стає однією з найважливіших функцій освіти. Фактично, наприкінці 50-х у 60-ті роки відбувається професіоналізація середньої школи. Це завдання вирішувалося шляхом розвитку загальноосвітньої школи як трудової та політехнічної, поєднання навчання з продуктивною працею. Профорієнтація школярів на цьому етапі сприймається як складова їх трудової підготовки. При цьому питання педагогіки індивідуального

підходу до професійного самовизначення молоді залишаються поза увагою дослідників. Водночас ведеться поглиблена робота з обґрунтування та введення в практику школи концепції виконавчої профорієнтації (А. Голомшток, О. Волковський, Б. Федоришин). Основою її є формування інтересів, уподобань учнів до вибору професії з урахуванням потреб економічного району (регіону) у кадрах.

На початку 60-х років активізувалися дослідження проблем підготовки молоді до вибору майбутньої професії засобами професійної орієнтації. Було створено групу з вивчення проблем профорієнтації в Науково-дослідному інституті теорії й історії педагогіки АПН Союзу, відкрито лабораторію профорієнтації в Науково-дослідному інституті психології тогочасної України та Науково-дослідний інститут трудового навчання й профорієнтації. Так, керівником лабораторії профорієнтації в НДІ психології в Києві, був призначений Б. Федоришин – педагог, фундатор психолого-педагогічної школи професійної орієнтації. Він наголошував на усвідомленому ставленні дітей різного віку до вибору професії, а згодом – на прагненні молоді людини реалізуватися у професійній діяльності [5]. Таке ставлення до професії у сучасної молоді забезпечується реальними життєвими потребами, очікуванням якісного продукту їх діяльності. Наукові профорієнтаційні позиції вченого стали стратегічним витокком нових ідей щодо розвитку професійної орієнтації, у процесі якої формуються моделі самовизначення та потенційна самоздатність у їх реалізації. Важливою ідеєю Б. Федоришина, яка реалізується сьогодні, була реальна свобода вибору для кожного члена суспільства свого місця на ринку праці, різноманітне сприяння підвищенню соціально-професійної мобільності робочої сили, формування її конкурентоспроможності [5, с. 46–48]. Під керівництвом іншого дослідника Є. Климова активізувалися дослідження проблем професійної орієнтації учнівської молоді у Всесоюзному науково-дослідному інституті професійно-технічної освіти, відкрито лабораторію профорієнтації та профвідбору в Інституті психології АПН Союзу тощо [2, с. 66]. У період з 60-х до першої половини 80-х років загальносоюзними та республіканськими органами управління було прийнято низку постанов, спрямованих на розвиток професійної орієнтації учнівської молоді. Так, у грудні 1969 р. було прийнято постанову Президії ... «Про професійну орієнтацію учнівської молоді». У ній, зокрема, зазначалося, що підготовка молоді до свідомого вибору професії є одним із найважливіших народногосподарських завдань, від успішного розв'язання якого значною мірою залежить підвищення продуктивності праці, скорочення плінності робочої сили тощо [9, с. 10–12]. У 1974 р. Рада Міністрів того часу прийняла постанову «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і професійної орієнтації учнів». У ній було визначено, що одним з основних завдань міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК) є здійснення професійної орієнтації учнів з метою підготовки їх

до свідомого вибору професії. У постанові також зазначалося, що МНВК є центрами роботи з професійної орієнтації серед учнів і їхніх батьків у школах району (міста).

Таким чином, у період хрущовської «відлиги» (своєрідний період відродження деяких демократичних свобод) в Україні спостерігалось відродження процесу профорієнтації. У цілому процеси реформування освіти на цьому етапі були обумовлені соціально-економічними передумовами, тоді як гуманістично орієнтовані, індивідуально-особистісні – залишалися другорядними.

Підвищення інтересу до професійної орієнтації у 70-х рр. минулого століття було частково зумовлене впровадженням обов'язкової загальної середньої освіти. Перехід до загальної середньої освіти значно ускладнив економічні і соціальні умови включення молоді в суспільне виробництво. По-перше, подовження термінів навчання в загальноосвітній школі викликало скорочення притоку робочої сили в народне господарство, по-друге – відтермінувало початок професійної освіти молоді. При цьому зміна умов включення молоді в суспільне виробництво стосувалася значного контингенту випускників восьмих класів [12, с. 143]. У зв'язку з цим концепція розвитку школи як соціального інституту почала будуватися з урахуванням розширення її функцій не лише у сфері надання загальної середньої освіти, а й професійної підготовки молоді.

Значна роль у підготовці учнів до професійного самовизначення відводилася шкільним кабінетам профорієнтації. Їхня діяльність регламентувалася Примірним положенням про кабінети професійної орієнтації учнів при школах, районних (міських) методичних кабінетах та обласних інститутах удосконалення вчителів. У ньому наголошувалося, що у «... загальноосвітній середній і восьмирічній школі кабінет профорієнтації відіграє роль навчально-виховної бази для профорієнтаційної роботи з учнями і методичної бази для допомоги вчителям, класним керівникам ... у їх роботі з учнями та батьками з питань підготовки дітей у сім'ї до свідомого вибору професії. Завдання шкільного кабінету профорієнтації полягає в організації вивчення здібностей учнів, професійних інтересів, нахилів і намірів, збирання професіографічного матеріалу та здійснення педагогічних заходів з підготовки випускників школи до свідомого вибору професії» [7, с. 28–31]. Для координації діяльності органів народної освіти, професійно-технічної і середніх спеціальних навчальних закладів з професійної орієнтації школярів, їх завчасного і доцільного розподілу між професійними навчальними закладами Міністерство освіти УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Державний комітет Ради Міністрів УРСР з профтехосвіти запропонували «...забезпечити систематичне проведення спільної роботи по професійній орієнтації учнів, залучаючи до неї вчителів, викладачів середніх спеціальних навчальних закладів та профтехучилищ і використовуючи для цього найрізноманітніші форми (проведення вечорів і зустрічей з

передовиками виробництва, спеціалістами різних галузей народного господарства» [8, с. 46]. Як засіб підготовки молоді до вибору певних груп робітничих професій, розглядалася активна співпраця шкіл із базовими підприємствами та професійно-технічними училищами.

У теоретико-методологічному аспекті в 60–70-х роках панувало визначення професійної орієнтації як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівської молоді психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей учнів [2, с. 67–68]. За такого підходу ключовими елементами професійної орієнтації визнавалося державне управління процесом підготовки учня до вибору професії, передбачалася зорієнтованість такого управління на адміністративно визначене коло професій і галузей виробництва, формування в учнів психологічної готовності до вибору заданих професій. Урахування індивідуальних потреб та психологічних особливостей особистості здійснювалося на основі соціального замовлення суспільства і, де-факто, було другорядним елементом професійної орієнтації. Так, особистість молоді людини опинилася на периферії процесу професійної орієнтації і розглядалася як його об'єкт. Такі підходи до визначення профорієнтації мали й відповідне теоретичне підґрунтя. Насамперед відсутність ґрунтовних досліджень з психології праці та професіографічних досліджень створювала ілюзію, що масові професії не висувають до особистості специфічних вимог. По-друге, саме в цей період було розгорнуто дискусію щодо співвідношення соціального й біологічного в природі особистості, в ході якої основний акцент робився на соціальному факторі. Крім того, враховувалися правильні самі по собі психологічні постулати щодо розвитку професійних здібностей саме в професійній діяльності, стимулюючій ролі інтересів і уподобань особистості щодо розвитку її здібностей. На базі таких теоретичних положень і розроблялися радянські теоретичні концепції професійної орієнтації, в яких йшлося про те, що кожна фізично та психічно здорова людина має потенційну здатність до успішної праці в будь-якій галузі професійної діяльності [2, с. 68–69]. Цим фактично абсолютизувалося значення соціальних факторів у розвитку професійних здібностей. За такого підходу природні передумови розвитку певної здібності (здатки) розглядалися як матеріал з багатовекторним виходом, а соціальний вплив на особистість характеризувався не лише як фактор впливу на розвиток цього природного матеріалу в потрібному для суспільства напрямі, а й як фактор, що ініціює розвиток в особистості необхідної для суспільства здібності до наперед заданого напрямку професійної діяльності. З таких визначень і концептуальних підходів природно формувалась відповідна психологічна й педагогічна технологія профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Якщо система педагогічних впливів на особистість здатна формувати її здібності у заданому соціальним замовленням професійному напрямі і, тим більше, якщо потенційно здорова людина може успішно оволодіти будь-якою масовою професією,

то головним процесуальним завданням професійної орієнтації стає формування в молоді професійних інтересів, позитивних ставлень, професійних намірів, професійної спрямованості тощо, що забезпечують цільове професійне самовизначення [4].

Переважає більшість дослідників зазначають, що для цього другого періоду розвитку професійної орієнтації характерною була відсутність підготовки профконсультантів для шкіл та інших навчальних закладів у системі вищої освіти. Як наслідок, до профорієнтаційної роботи залучалися люди, які не мали спеціальної фахової, насамперед психологічної підготовки. Це, зрештою, негативно вплинуло на якість та престиж професійної орієнтації.

Тому, 70-ті роки характеризуються ухваленням низки постанов з метою подальшого зміцнення зв'язку навчання та виховання з життям і практикою, покращенням підготовки школярів до свідомого вибору професії та праці у народному господарстві. Серед них доречним є назвати Постанову Ради Міністрів ... «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і професійної орієнтації учнів» від 23.08.1974 року № 662, до основних задач яких було віднесено: ознайомлення учнів з трудовими процесами й змістом праці робітників на підприємствах; здійснення профорієнтаційної роботи учнів з метою підготовки їх до усвідомленого вибору професії. Міжшкільні навчально-виробничі комбінати трудового навчання і професійної орієнтації учнів являли собою центри роботи з професійної орієнтації серед учнів загальноосвітніх шкіл та їх батьків.

Важливою подією у розвитку профорієнтаційної роботи стало прийняття Міжнародною організацією праці Рекомендації МОП № 117 «Щодо професійного навчання» 1962 р. та Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23.06.1975 р. № 142. У Резолюції термін «професійне навчання» трактується як будь-який вид навчання, яке дає можливість набути або розвинути знання й майстерність технічного чи професійного характеру або ж такі, які є необхідними для виконання функцій молодшого керівного персоналу, незалежно від того, викладаються вони на підприємстві чи поза ним, і яке включає професійне перенавчання. Окрім того, зазначається, що система останнього повинна вивчатися, розроблятися і розвиватися: а) з урахуванням стану й тенденцій ринку зайнятості, заходів, що провадяться з метою покращення або збільшення виробництва, а також можливостей забезпечення учнів відповідною роботою, і б) у співробітництві з організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, і якщо можуть бути укладені відповідні угоди з метою такої співпраці [11].

Відповідно до Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів, держава ухвалює й розвиває всебічну й скоординовану політику, програми професійної орієнтації і професійної

підготовки, що враховують: а) потреби, можливості і проблеми зайнятості як на регіональному, так і на національному рівні; б) стадію й рівень економічного, соціального й культурного розвитку; в) взаємозв'язок між розвитком людських ресурсів та іншими економічними, соціальними й культурними цілями. Зазначена політика й програми призначені для підвищення здатності окремої особи створювати і здійснювати вплив (індивідуально або колективно) на виробниче й соціальне середовище. Вони також стимулюють і дають змогу всім особам на засадах рівності й без будь-якої дискримінації, розвивати й застосовувати свої здібності до праці у власних інтересах і відповідно до своїх прагнень, але з урахуванням потреби суспільства. Кожен член МОП поступово розширює, пристосовує й гармонізує свої системи професійної підготовки, з тим щоб вони відповідали потребам молодих людей і дорослих у здобутті професійної підготовки протягом усього їх життя у всіх секторах економіки, в галузях економічної діяльності та на всіх рівнях кваліфікації й відповідальності [3, с. 1025–1027].

За багатьма авторитетними оцінками, профорієнтація в ті часи була остаточно «реабілітована». Цьому сприяла й діяльність та праці Є. Климова, який у 70-ті роки розробив теоретичні основи професіографії та вибору професії, класифікацію професій, яка і до сьогодні є певним орієнтиром.

У зазначений період зростаючий інтерес до проблеми «професійно орієнтованого навчання» підтверджують різні наукові дослідження: у педагогіці з'являється принцип професійної спрямованості навчання; у психології набувають широкого поширення «інженерна психологія», «психологія праці» та «психологія діяльності»; створюються відповідні посібники (А. Сазонов, М. Чистякова та ін.) для студентів педагогічних вузів, які широко використовувалися спеціалістами консультаційних пунктів Держкомпраці. Є. Климов називає самовизначення «важливим проявом психічного розвитку, активним пошуком можливостей для розвитку, формування себе як повноцінного учасника суспільства». Професійне самовизначення вчений розглядає як діяльність людини, зміст якої змінюється залежно від етапу розвитку суб'єкта праці: оптант (випускник школи), адепт (студент), адаптант (молодий спеціаліст), інтернал, майстер, наставник. У такому випадку зміст діяльності – це перш за все образи бажаного майбутнього результату у свідомості суб'єкта, особливості його саморегуляції, володіння способами діяльності, особливості усвідомлення себе, особистих якостей та місця в системі ділових міжлюдських відносин. Самовизначення, на думку науковця, відбулося, якщо вибір був зроблений особистістю самостійно та усвідомлено, навіть при наповненні його юнацькими мріями, фантазіями про майбутнє. Однак, варто зауважити, що 70-ті роки – початок 80-х років ХХ століття характеризуються поверненням командно-адміністративної системи, що вплинуло й на розвиток професійного самовизначення у цей період. Так, у профорієнтації в ці роки починає

затверджуватись управлінський підхід, що регламентує вибір учнями масових робітничих професій у сфері матеріального виробництва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, незважаючи на те, що в окреслений період розробляються понятійний апарат, зміст, принципи, форми та методи профорієнтації, системний підхід до профінформації, моделі та етапи її організації для школярів різного віку, пошуки вчених та практиків щодо вдосконалення підготовки школярів до вибору професії не давали бажаних результатів. Зокрема, не було здійснено чіткої, систематичної координації наукових досліджень, спостерігалася стихійність у діяльності практичних працівників. Цей етап характеризувався прагненням підігнати особистість під вимоги професії, відсутністю у учнів мотивації до оволодіння передбачуваною професією через неможливість вибору напрямів професійного розвитку на етапі шкільного навчання, оскільки визначальним залишався типовий зміст освіти, що не сприяв індивідуальній побудові професійних планів. Наступний етап розвитку професійної орієнтації був ініційований реформою загальноосвітньої та професійної школи, реалізація якої почалась у другій половині 80-х років минулого століття, що й буде наступним кроком наших наукових пошуків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грибенюк М. В. Політехнізація шкільної освіти у 1953-1964 рр. (за матеріалами періодичних видань Півдня України). *Історичний архів*. 2014. Вип. 13. С. 137-142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lans_2014_13_19.
2. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. К. : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
3. Конвенція МОП №142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» від 23.06.1975 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені МОП : у 2-х т. Женева: Міжнар. бюро праці, 1999. Т. II (1965-1999). С. 406-409; С. 1025-1027.
4. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч.-метод. посібник / за ред. Г. О. Балла, П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. К. : Наукова думка, 2000. 188 с.
5. Побірченко Н. А., Сергєєнкова О. П., Сургунд Н. А. Витоки неперервної професійної орієнтації у працях вітчизняного дослідника Бориса Федорішина. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 45-48.
6. Пономаренко О. Г. Історичні аспекти становлення й організації профорієнтаційної роботи в Україні та Великій Британії. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. № 34. С. 104-109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_24.
7. Примірне положення про кабінети професійної орієнтації учнів при школах, районних (міських) методичних кабінетах та обласних інститутах удосконалення вчителів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1971. № 2. С. 25-35.
8. Про проведення систематичної роботи по професійній орієнтації учнів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1971. № 9-10. С. 45-47.
9. Про професійну орієнтацію учнівської молоді. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1970. № 9. С. 8-14.
10. Професійна орієнтація : підручник [для студентів] / Сгорова С. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О. Л.,

Синявський В. В., Татаурова-Осыка Г. П., Шевенко А. М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

11. Рекомендація МОП № 117 щодо професійного навчання від 27.06.1962 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106

12. Трудовое воспитание молодежи: монография / И. И. Лукинов, Ю. Н. Пахомов, В. Г. Урчукин и др.; Отв. ред. И. И. Лукинов. К. : Наукова думка, 1989. 432 с.

REFERENCES

1. Hrybenyk, M. V. (2014). Politekhnyzatsiya shkil'noyi osvity u 1953-1964 rr. [Polytechnicization of school education in 1953-1964 (based on the materials of periodicals of Southern Ukraine)]. (za materialamy periodychnykh vydan' Pivdnyia Ukrainy). *Istorychnyy arkhiv*. 2014. Vyp. 13. S. 137-142. [in Ukrainian]
2. Zakatnov, D. O. (2012). *Tekhnolohiyi pidhotovky uchnivskoyi molodi do profesiynoho samovyznachennya*. [Technologies of training students for professional self-determination]: monohrafiya. K. : Pedahohichna dumka, 2012. 160 s. [in Ukrainian]
3. Konventsiya MOP № 142 (1999) «Pro profesiynu oriyentatsiyu ta profesiynu pidhotovku v haluzi rozvytku lyuds'kykh resursiv». [«On Vocational Orientation and Vocational Training in the Field of Human Resources Development»] vid 23.06.1975 r. Konventsiyi ta rekomendatsiyi, ukhvaleni MOP: u 2-kh t. Zheneva: Mizhnar. byuro pratsi, 1999. T. II (1965-1999). S. 406-409; S. 1025-1027. [in Switzerland].
4. *Pidhotovka do profesiynoho navchannya i pratsi (psykholoho-pedahohichni osnovy)*. [Preparation for vocational training and work (psychological-pedagogical foundations)]: navch.-metod. posibnyk / za red. H. O. Balla, P. S. Perepelytsi, V. V. Rybalky. K. : Naukova dumka, 2000. 188 s. [in Ukrainian]
5. Pobirchenko, N. A., Serheyenkova, O. P., Surhund, N. A. Vytoky neperervnoyi profesiynoyi oriyentatsiyi u pratsyakh vitchyznyanoho doslidnyka Borysa Fedoryshyna. [The origins of continuous professional orientation in the works of the domestic researcher Borys Fedoryshyn]. *Rynok pratsi ta zaynyatist' naselennya*. 2014. № 4. S. 45-48. [in Ukrainian]
6. Ponomarenko, O. H. (2013). *Istorychni aspekty stanovlennya y orhanizatsiyi proforiyentatsiynoi roboty v Ukraini ta Velykiy Brytaniyi*. [Historical aspects of formation and organization of vocational guidance work in Ukraine and Great Britain]. *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*. 2013. № 34. S. 104-109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_24. [in Ukrainian]
7. *Prymirne polozhennya pro kabinyety profesiynoyi oriyentatsiyi uchniv pry shkolakh, rayonnykh (mis'kykh) metodychnykh kabinetakh ta oblasnykh instytutakh udoskonalennya vchyteliv*. [Exemplary regulations on professional guidance offices for students at schools, district (city) methodical offices and regional teacher training institutes]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1971. № 2. S. 25-35. [in Ukrainian]
8. *Pro provedennya systematychnoyi roboty po profesiyniy oriyentatsiyi uchniv*. [On carrying out systematic work on professional orientation of students]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1971. № 9-10. S. 45-47. [in Ukrainian]
9. *Pro profesiynu oriyentatsiyu uchniv's'koyi molodi*. [About professional orientation of students]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1970. № 9. S. 8-14. [in Ukrainian]
10. *Profesiyna oriyentatsiya*. [Professional orientation]: pidruchnyk [dlya studentiv] / Yehorova YE. V., Ihnatovych O. M., Kobchenko V. V., Lytvynova N. I., Marchenko I. B., Merzlyakova O. L., Synyav's'kyy V. V., Tataurova-Osyka H. P., Shevenko A. M.; [za red. O. M. Ihnatovych]. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2014. 240 s. [in Ukrainian]
11. *Rekomendatsiya MOP № 117 shchodo profesiynoho navchannya vid 27.06.1962 r.* [Recommendation of the International Labor Organization No. 117 on vocational training dated June 27, 1962]. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106 [in Ukrainian]

12.Trudovoye vospitaniye molodezhi: monografiya. [Labor education of youth: monograph] / I. I. Lukinov, YU. N. Pakhomov, V. G. Urchukin i dr.; Otv. red. I. I. Lukinov. K. : Naukova dumka, 1989. 432 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-128-132

ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

**СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто практику виховання дітей у сім'ї Півдня України у XIX– першій чверті XX ст.

Дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки автор вважає важливим і необхідним в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. У цьому контексті науковий інтерес становить Південь України XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї.

Наголошується, що педагогічний дискурс XIX – першої чверті XX ст. потребує нового прочитання. Саме цей історичний період є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю.

Автор, розглянувши основні напрями виховання дітей у селянській родині Півдня України XIX – першої чверті XX ст. зауважує, що провідними були трудове, моральне та естетичне виховання, які визначалися традиційними нормами побуту, поведінки, життєвого устрою, релігійних уявлень, трудових звершень. Зазначається, що специфіка виховання дітей у селянській родині південноукраїнського регіону зумовлювалась поліетнічністю його складу.

Система трудового виховання у селянській сім'ї була чітко диференційована відповідно до вікових і статевих особливостей дитини. Особливо актуальним поставало питання трудового виховання саме у степовому південному хліборобському краї, де до роботи в полі привчали змалку. У цьому полягає відмінність даного напрямку виховного впливу, якщо порівнювати причорноморські губернії з північноукраїнськими. Найбільш ефективним методом трудового виховання у селянській сім'ї був приклад старших.

Дієвим засобом морального виховання були церковні свята. Специфічними для Півдня України було святкування Святвечора, Різдва, Великодня.

Визначальним напрямом для української селянської родини було естетичне виховання. Родина була головним мотивом, який скеровував свідомість, волю і почуття дітей відповідно до педагогічного досвіду і культури батьків, їх сімейних традицій та почуття обов'язку щодо тих, хто живе поряд. Джерелом естетичного виховання був український фольклор.

Ключові слова: Південь України, селянська сім'я, сімейне виховання, трудове виховання, моральне виховання, естетичне виховання.

DIACHENKO Andrii Serhiyovych –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

**FAMILY EDUCATION IN THE PEASANT FAMILY OF SOUTHERN UKRAINE
IN THE 19TH – THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURIES**

The article considers the practice of raising children in the family of Southern Ukraine in the 19th – the first quarter of the 20th centuries.

The author considers it essential and necessary to research the issues of the history of culture as a whole, folk pedagogy in terms of the objectively existing features of individual regions, which differ in the specifics of socio-pedagogical, economic and cultural development. Scientific interest in this context is the South of Ukraine in the 19th - the first quarter of the 20th centuries – an